

Olavi Kallioniemi

Kirkollinen kansanperinne

Samuli Pentikäisen mukaan "kirkollisella kansanperinteellä" tarkoitetaan laajassa merkityksessä kansan keskuudessa vaikuttanutta ja säilynyttä kirkollista ja uskonnollista elämää ja käyttäytymistä. Kirkollinen kansanperinne rakentuu kahden keskeisen elementin varaan. Toisaalta siinä tulee näkyviin kirkon julistus- ja opetustyön palaute kansan kannalta ja toisaalta ihmisten katsumusten ja näkemysten pohjalta nouseva yleinen kansan usko.

Kun luterilaisuus 1500-luvulla juurtui Suomeen, se ei alkanut kehittyä tyhjiössä, vaan vanhan katolisen perinteen pohjalta. Osan katolisesta opetuksesta kansa omaksui ja säilytti sellaisenaan, osalle se antoi uuden merkityksen luterilaisen opin pohjalta. Perinteentutkijat ovat havainneet, että vielä 1800-luvun lopulla on kansanuskonnollisuudessa löydettävissä piirteitä, jotka periytyvät katoliselta keskiajalta saakka. Esimerkiksi kuolemaan, haudaukseen ja kasteeseen liittyvissä perinteissä voidaan havaita näkemyksiä ja katsomuksia, joiden juuret ovat johdettavissa yleisistä kansanuskomuksista hyvinkin kaukaa menneisyydestä.

Uskonnollinen kansanperinne on osa yleistä kansanperinnettä. Niinpä muun perinteentallennuksen yhteydessä on sitäkin saatu talteen jo 1700-luvulta. Sitä esiintyy esim. Porthanin ja hänen oppilaittensa keräyksissä. Ne kuitenkin tuhoutuivat Turun palossa, mutta niiden pohjalta valmistuneita väitöskirjoja ja pitäjäkertomuksia on säilynyt.

1800-luvun lopulla alettiin tutkia herätysliikkeitten historiaa ja tutkijat keräsivät tietoja myös kansan keskuudesta. Näistä tutkijoista tunnetuimmat ovat Matthias Akiander ja Mauno Rosendahl ja muutamaa vuosikymmentä myöhemmin Olavi Kares.

Herätysliikkeet muodostivat poikkeuksen aikansa tavanomaisesta uskonnollisesta elämästä. Siksi ne herättivät tutkijainkin mielenkiintoa. Sensijaan elämä tavallisten kirkonkävijäin joukossa oli 1800-luvulla, ns. vanhaluterilaisuuden aikana staattista, eikä siinä näyttänyt tapahtuvan mitään muutoksia. Vain herätysliikkeet rikkoivat perinteisiä kuvioita.

Vanhaluterilainen aika oli muotoutunut vähitellen uskonpuhdistuksen jälkeen. Helposti näkyvinä piirteinä siitä voidaan mainita esim. ehtollispakko, kinkerit, kiertokoulut, naisten kirkottaminen lapsen syntymän jälkeen ja isän hallitseva osuus perheessä. Tämä kaikki alkoi kuitenkin vähitellen viime vuosisadan lopulla murtua yhteiskunnallisten olojen muuttuessa. Josku mainitaan alkukohdaksi suurlakko, mutta ainakin kaupungeissa se alkoi jo paljon ennen. Tampereen osaltahan tästä muutoksesta on erinomainen selvitys, piispa Paavo Kortekankaan väitöskirja "Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa", jossa hän selvittää kehitystä Tampereella vuosina 1855-1905. Muutos vei aikansa ja Mikko Juvan mukaan "vanhaluterilainen yhtenäiskulttuuri eli lounaisen Suomen maaseudulla suurin piirtein ensimmäiseen ja koillisen Suomen maaseudulla toiseen maailmansotaan asti."

Yksityiset asiasta kiinnostuneet kerääjät koettivat tallentaa katoavan vanhaluterilaisuuden muistoja. Merkittävin heistä oli Wiljo-Kustaa Kuuliala, joka keräystensä pohjalta on julkaissut teokset "Vanhoilta kirkoilta ja kirkkoteiltä", "Kellot temppelin" ja "Entisaikojen talonpoikaisyhteisö ja kirkko".

Varsinaisen kirkollisen kansanelämän tutkimisen alullepanijana pidetään prof. Hilding Pleijeliä Lundin yliopistosta. Hän julkaisi 1942 kyselyn uskonnollisista käsityksistä ja kirkollisesta tavasta. Tätä kyselyä käytettiin myös Varsinais-Suomen ruotsinkielisissä seurakunnissa toimeenpannussa keräyksessä 1956. Kuuliala sovitti Pleijelin kysymykset Suomen oloihin sopiviksi ja toteutti sen. Näitten tietojen pohjalta hän julkaisi em. teoksesta viimeisen.

Piispoista on Eino Sormunen toiminut innokkaasti ja aktiivisesti perinteen tallentamisen puolesta. Päinvastainen käsitys siitä lienee ollut piispa von Bonsdorffilla. Kun tuomiokapitulin no-

taari pyysi virkavapautta saattaakseen päätökseen lisessiaattitutkimuksensa kasteeseen ja kirkkoonottoon liittyneistä kansanuskomuksista, piispa vastasi: "Ei se käy. Sehän on noituuden tutkimista eikä teologiaa."

1960-luvulla alkoi myös prof. Mikko Juva toimia. Hänen aloitteestaan ja johdollaan syntyi Helsingin yliopiston kirkkohistorian laitos v. 1965. Sen ensimmäisiä tehtäviä oli laajan yleiskyselyn valmistaminen ja toteuttaminen. Tavoitteena oli saada tietty määrä tietoja kaikista Suomen seurakunnista. 1983 katsotaan tuon työn tulleen suoritetuksi. Silloin oli saatu tietoja 502 seurakunnasta, siirtoseurakunnat mukaan lukien. Kertojain määrä on n. 7000 ja haastatteluliuskoja on n. 60 000. Lisäksi kirkkohistorian laitoksella on muuta materiaalia, kuten eräiden erityiskyselyjen tuloksia, valokuvia sekä kertojista että heidän kuvaamistaan tapauksista, kirjeitä, esitelmiä, saarnoja, asiakirjoja, historioikeita, lehtileikkeitä ym.

Kaikki tämä on tutkijoiden käytettävissä kirkkohistorian laitoksella (Neitsytpolku 1 b Helsinki). Sukututkijakin voi hyödyntää niiden avulla tutkimustaan,

- jos kertojana tai kerronnan kohteena on hänen kaipaamansa henkilö, tai
- hän haluaa tietoja paikallisesta tapaperinteestä tai jostakin paikkakunnan kannalta tärkeästä tapauksesta.